

עלוון שבועי נחלת שדה

חידושי תורה בדרך הדרוש
והאגדה על פרשת השבוע

מאת מחבר סדרת הספרים "נחלת שדה" על התורה והמועדים

457 פ"ק 099 ספרת בלק תשפ"א נה"י י"א 457
לתגובות/הערות/דרשות והרצאות ניתן לפנות לטלפון – 050-4145482,
ניתן לקבל את העלוון במייל etayba1@gmail.com

הנושא: בלעם הוא לבן הארמי

מה שצריכים לראות, אבל כיון שנפטר יעקב אבינו נסתמו עיניהם ולבם - תרי סרסורי דעבירה, ועל ידי כך גם התחילו צרות השיעבוד שהתחילו לשעבדם.

ואומר הנביא (ישעיה ל"ג, ט"ו, ט"ז) "ועצם עיניו מראות ברע הוא מרומים ושכן". ויעקב אבינו על ידי שמירת עינו הגיע לנבואה.

עוד מצינו במסכת בבא בתרא (ס): אמר רבי יוחנן, דאמר קרא: (כ"ד, ב') "וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שכן לשבטיו", מה ראה? ראה שאין פתחי אהליהם מכוונים זה לזה, אמר: ראויין הללו שתשרה עליהם שכינה."

מניין דרש רבי יוחנן שבלעם אמר: "ראויין הללו שתשרה עליהם שכינה?"

ביארו התוספות: "ראויין הללו שתשרה שכינה עליהם - מסיפיה דקרא דריש דכתיב ותהי עליו רוח אלהים".

פירוש, לשון הפסוק כולו: "וישא בלעם את עיניו וירא את ישראל שכן לשבטיו, ותהי עליו רוח אלהים". בפסוק מוזכרים הן בלעם והן ישראל, על מי מהם מדובר במילים "ותהי עליו רוח אלהים"? מפרש רבי יוחנן שעל ישראל שרתה השכינה, ושמשום כך פתח בלעם בדבריו: "מה טובו אהליך יעקב משפנתיד ישראל". שאותה רוח באה להם בזכות צניעותם.

אמנם "אין מקרא יוצא מידי פשוטו", ומשמעות הפסוקים היא שעל בלעם שרתה הרוח, שהרי מיד לאחר: "ותהי עליו רוח אלהים" - בלעם הוא שמוזכר שפתח מתוך אותה רוח בדבריו: "וישא משלו ויאמר נאם בלעם בנו בער ונאם הגבר שתם העין. נאם שמע אמרי אל אשר מחזה שדי יחזה נפל וגלוי עינים. מה טובו אהליך יעקב משפנתיד ישראל". לכן היות שלשון הפסוק סובל את שני הפירושים, שניהם אמת.

ונראה לומר, כי אחר שראה בלעם שעם ישראל על ידי שמירת העיניים זוכים שתשרה שכינה ביניהם, אימץ גם הוא מידה זו, אולם בעל תאוה כמותו אינו מסוגל לשמור על עיניו, לכן מה עשה? "שתום העין", על עין אחת הוא הקפיד שלא להסתכל בה דברים אסורים, ועל ידי אותה עין שהקפיד לשומרה הגיע למראות עליונים.

ובזה מבואר דברי רבי יהודה החסיד, שבלעם זכה לנבואה על ידי שלמד הנהגת קדושה מיעקב אבינו, והיינו, כשם שיעקב אבינו הגיע להשגות עליונות על ידי שמירת עיניו, אף בלעם למד לעשות כן, אולם לא בשתי עיניו אלא בעין אחת.

התרגום יונתן בן עוזיאל על הפסוק "וישלח מלאכים אל בלעם בעור פתורה" מפרש: "וישלח שליחים אל לבן הארמי, הוא בלעם שביקש לבלוע את עם ישראל. בן בעור, שנהיה טיפש מרוב חכמתו, ולא חס על ישראל, זרע בני בנותיו. ובית מושבו בפדן היא פתור, שנקראה על שמו שהיה פותר חלומות.

ונמצא כי בלעם הרשע אשר נתבקש על ידי בלק לקלל את עם ישראל, הוא סבא של עם ישראל "לבן הארמי". וכן כתב בסדר הדורות (האלף השלישי ב' אלפים תפ"ט) בשם הזוה"ק.

במסכת אבות (פרק ה' משנה י"ט) שנינו: תלמידיו של בלעם הרשע יורשים גיהנם ויורדים לבאר שחת, שנאמר "ואתה אלהים תורידם לבאר שחת אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם".

ולפי פשוטו היינו שתלמידו בלעם נקרא "אנשי דמים ומרמה". אמנם רבינו עובדיה מברטנורא פירש, שהכוונה היא לבלעם שנקרא "איש דמים", משום שהפיל בעצתו כ"ד אלף מישראל.

והקשה רבינו יוסף חיים ז"ע בספרו ברכת אבות, שלכאורה מדוע נקרא בלעם "אנשי מרמה", והיכן מצינו שנהג ברמאות? וכתב שעל פי התרגום יונתן בן עוזיאל שבלעם הוא לבן, הרי שזה מובן, כי לבן היה אבי הרמאים, וכדברי המדרש (בר"ר עה, ה) שלבן היה רבן של כל הרמאים, ולכן נאמר בו "אנשי דמים ומרמה".

אמנם בסנהדרין (קה). מובא שבלעם היה בנו של לבן.

לפי שיטה זו שבלעם הוא לבן בספר גימטריאות (לרבי יהודה החסיד פר' בלק אות י') כתב וז"ל: "ולמה זכה [בלעם] לנבואה? לפי שהיה יעקב כ' שנים עמו ולמד ניהוג קדושתו". ע"כ.

כוונת דבריו לפי המדרשים הנ"ל שבלעם הוא לבן הארמי, א"כ הכ' שנים שהיה יעקב אבינו בביתו, השפיעו עליו ללמוד את הנהגות קדושת יעקב אבינו, ולכן זכה לנבואה. ודבר זה הוא פלא איזה קדושה למד בלעם הטמא והמשוקץ מיעקב אבינו?

ונראה לבאר, כי יעקב אבינו היה קדוש וטוהר כמו שהעיד על עצמו (ויחי מ"ט, ג') "ראובן בְּכָרִי אֶתָּה כְּחֵי וְרֵאשִׁית אוֹנִי". וכתב רש"י: היא טיפה ראשונה שלו שלא ראה קרי מימיו. ע"כ. וזכה לכך על ידי ששמר על עיניו שלא להסתכל על דברים אסורים.

ועל כן כשנפטר יעקב אבינו ע"ה נסתתמו עיניהם ולבם של ישראל, כי כבר לא היה להם את אותם העיניים והלב שהיה בזמן שיעקב אבינו ע"ה חי, כי עד אז היה להם שמירת העינים והיו רואים רק

בזה נמשך ונבאר, בדרך כשרוצה בלעם ללכת לקלל את בני ישראל, רוכב על אתונו, "ותרא האתון את מלאך ה', ותלחץ אל-הקיר, ותלחץ את רגל בלעם, אל-הקיר; ויסף להפתה" (כ"ב, כ"ה).

מסביר רש"י: שהאתון שרכב עליה בלעם בדרך לקלל את עם ישראל, מלאך עמד מולה. האתון נלחצה מכך ולחצה את רגלו של בלעם לקיר מכיוון שנבהלה מהמלאך.

במדרש תנחומא (פרשת ויצא סימן י"ג) מובא: עד הגל הזה, זה שאמר הכותב, "ותלחץ את רגל בלעם אל הקיר", הגל הוא הקיר. לפי שעבר בלעם את השבועה ששבע ליעקב, שנאמר (ויצא ל"א, ו"ב) "אם לא תעבר את הגל הזה ואת המצבה הזאת לרעה", ובלעם זה לבן, שנאמר, "ארמי אבד אבי" (כי תבוא כ"ו, ה'), ועל שבקש לכלות את ישראל נקרא ארמי, שנאמר, "ולכה זעמה ישראל", לכך נפרע הקיר ממנו, לפי שהוא העד על השבועה, כדכתיב, "יד העדים תהיה בו בראשנה" (ראה י"ז, ז').

וכ"כ בתרגום יונתן בן עוזיאל (לעיל פסוק כ"ד): "ויעמוד מלאך ה' בשביל צר בין הכרמים, מקום שהקים יעקב ולבן גל ומצבה מכאן, ומצבה מכאן, והשביעו שלא לעבור גבול זה להרע."

אלא שאם הקיר היה ה"גל עד" מדוע קראה לו התורה "קיר" ולא "גל אבנים"?

ונראה לבאר על פי מעשה שהיה עם הגאון רבי משה פיינשטיין ע"ה, שפעם כשסיים להתפלל תפילת שמונה עשרה, הביט לאחור וראה כי העומד מאחוריו עדיין עומד ומתפלל תפילת שמונה עשרה, וממילא ההלכה אומרת שלא ניתן לצעוד לאחור ולהיכנס לארבע אמותיו.

המתין רבי משה פיינשטיין בסבלנות, ואף באמצע ניגש הגבאי לרבי משה ואמר לו, כי יש לו שיחת טלפון דחופה, אולם רבי משה לא זז ממקומו עד שהעומד מאחוריו סיים את תפילתו.

כשנשאל רבי משה, מדוע לא צעד לאחור, גם כשקביל שיחת טלפון דחופה, השיב: כאשר ההלכה אומרת שאסור לצעוד לאחור, הרי שזה דומה כאילו קיר בנוי מאחורי, וכמו שלא ניתן לעבור את הקיר כך לא ניתן לעבור על ההלכה.

וכמו שכתב הגר"א עה"פ "לפתח חטאת רובץ" וז"ל: תשוקתו של היצר הרע אליך, שתתחיל אתה לפתוח לו, אבל בלעדי סיבת פתיחתך, יהיה נכון לבך בטוח לא יקרב באהליך ולא תגור ממנו. עכ"ל. נמצא כי אם החליט החלטה חזקה וברורה שדבר מסויים לא יכשל בו, הרי שלא יכשל בו, כמו שלכולנו אין כלל יצר הרע לאכול חזיר או לחלל שבת, כי בזה היתה לנו החלטה חזקה וגמורה.

וזה הסוד שלימד יעקב את בלעם הוא לבן, אם רוצה אתה להצליח בקבלתך שלא לפגוע בעם ישראל, עליך להסכל על הג"ל עד" כאילו הוא קיר, ולא ניתן לעבור אותו.

בזה נמשך ונבאר מדוע עורר הקב"ה את בלעם על ידי שהאתון החלה לדבר.

וזאת על פי מה שכתב ב"תפארת יהונתן" (להגריי אייבשיץ זצ"ל): שקודם חטא אדם הראשון כל בהמה וחיה היתה היו מדברים ככל האדם, ומעלת האדם מן הבהמה לא היה בדיבור, אלא בהשגה להשיג אור העליון.

רק אח"כ שסרח, נתהווה בדוגמת בהמה לענין השגה, ובהמה היה הלך וחסור לפי ערך האדם. ושפיר הוא אין כל חדש תחת השמש כי כן משמע מל' הפסוק "ויפתח ה' את פי האתון" שלא היה זה בריאה חדשה ולא היה צריך רק לפתיחת פה האתון לדבר. יעו"ש כל דבריו.

ומצינו בבבא בתרא (נח.) "שופריה דיעקב אבינו כשופרא דאדם הראשון". היינו, יעקב אבינו אשר זכה לתקן את חטאו של אדם הראשון, לכן זכה שפרצופו יהיה דומה לאדם הראשון קודם החטא (עי' מה שכתבנו בזה בפרשת חיי שרה אות א').

וזאת רמזה האתון בדיבורה, כיצד אתה לבן הוא בלעם, רוצה לפגוע בבניו של יעקב, הרי יעקב אבינו תיקן את חטאו של אדם

הראשון, והראה לכך שהאתון שהיא בעל חיים בכוחה לדבר, כמצב שהיה לבעלי חיים קודם חטאו של אדם הראשון.

המלאך רצה קודם להרוג את בלעם, ולבסוף הרג המלאך את האתון, כמו שכתב רש"י (כ"ב, ל"ג): הרגתה, שלא יאמרו זו היא שסלקה את בלעם בתוכחתה, ולא יכול להשיב שחס המקום על כבוד הבריות. וכן (ויקרא כ) "ואת הבהמה תהרוג", וכן (שם) "והרגת את האשה ואת הבהמה".

הבה ונתבונן, אם האתון הזו שפתחה את פיה ודיברה – והוכיחה את בלעם הייתה נשאת בחיים, היה הדבר גורם לקידוש שם שמים נפלא, שהיו באים מכל העולם לראות את היצור הנפלא "אתון המדברת!", ויהיו רואים בעיניים את חיבת ישראל אצל הקב"ה, ויהיו רואים אמונה בחוש והשגחה נפלאה ביותר.

אך הקב"ה אמר: אני מוותר על הקידוש שם שמים המיוחד הזה, ולמה?? – משום כבוד הבריות! כי אולי יהיו איזה אנשים שכשיבואו לראות את הפלא – אתון המדברת – יהיו מתמקדים ורואים בזה את "האתון שביישה והוכיחה את בלעם השוטה ולא היה לו מה לענות לה", ולא יהיו רואים בזה את "האמונה וההשגחה וחיבת ישראל", ומשום שחס המקום על כבוד הבריות, הורה הקב"ה למלאך להרוג את האתון.

שומו שמים! על מי מדברים כאן! – האם מדברים כאן שמביישים את הצדיק הגדול?? – הלא מדובר כאן בפחות שבפחותים בלעם הרשע! שהוא מהגרועים ביותר ומהטמאים והמתועבים שבגוויים! – הלא כל אחד שיש לו מידות רעות הוא מתלמידיו של בלעם הרשע וכמו שמפורש במסכת אבות פ"ה, מ"ט – ואף על פי כן חס הקב"ה על "כבודו", והרג את האתון כדי שלא לביישו.

וזה מה שצריכים ללמוד, שאם על כבודו של בלעם הרשע חס המקום – קל וחומר בן בנו של קל וחומר – שאסור לבייש או להכאיב לשום אחד מישראל, יהיה מי שיהיה! ואפילו אם יש לו סיבה גדולה וחשובה.

נאמר במשנה באבות (פרק ה משנה ו'): "עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות, ואלו הן, פי הארץ, ופי הבאר, ופי האתון, והקשת, והפן, והמטה, והשמיר, והכתב, והמכתב, והלוחות. ויש אומרים, אף המזיקין, וקבורתו של משה, ואילו של אברהם אבינו. ויש אומרים, אף צבת בצבת עשויה".

וכתב על כך התוס' יו"ט: ופי האתון - לשון הר"ב נגזר עליה וכו'. כי לא יתכן שהיה חי כל כך מששת ימי בראשית עד זמן בלעם. וכן פירש בדרך חיים, שכל אלו עשרה דברים שנבראו בין השמשות לא בריאה ממש. אלא גזירה שגזר הבריאה בין השמשות. שאין נראה כי האיל של יצחק היה חי מששת ימי בראשית עד אברהם. ע"כ.

אולם בפרקי דרבי אליעזר (פרק ל"א) מובא: השכים אברהם בבקר ולקח את ישמעאל ואת אליעזר ואת יצחק בנו עמו וחבש את החמור, הוא שרכב עליו אברהם, הוא החמור בן האתון שנבראת בין השמשות שנאמר "וישכם אברהם בבקר", הוא החמור שרכב עליו משה בבואו למצרים שנאמר "ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור הוא החמור שעתידי בן דוד לרכוב עליו שנ"י עני ורוכב על החמור".

ובמדרש תלפיות (ענף חמור) מובא: שאברהם מסר את החמור שלו ליצחק, ויצחק ליעקב, ויעקב ללוי ולוי לקהת וקהת לעמרם ועמרם למשה וכו'. וכותב שם וא"ת לאחר שמת משה היכן נשאר אותו החמור? וי"ל, כשעלה משה להר נבו למות שם עלה עם החמור, ונשאר החמור שם על ההר ורועה שם עד שיבוא משיח. עכ"ל.

נמצא כי אתונו של בלעם זכתה שבנה החמור היוצא ממנה הוא יהיה חמורו של משיח. ויש לומר, כי מצד אחד היא קידשה שם שמים בזה שפתחה את פיה, אולם מצד שני להשאירה בחיים לא ניתן כי יצא מזה בזיון לבלעם. לכן היא עצמה מתה אולם שכר על קידוש השם שעשתה תקבל בזה שבנה היוצא ממנה, יהיה חמורו של משיח.